

Adalékok az osztrák lakosság elleni második világháborús katonai erőszak megítéléséhez

Bevezetés

A második világháború alatt és után a polgári lakosság ellen elkövetett bűncselekmények (főként a szovjet katonák által elkövetett szexuális erőszak) vizsgálata az utóbbi években az emlékezetpolitikai küzdelmek részévé vált. A megfogalmazott állítások viszont esetenként anélkül válnak „megfellebbezhetetlen igazsággá”, hogy azok valóságtartalmát a szerzők megnyugtatóan tisztáznák, illetve a kutatások módszertani helyességét tudományos alapossággal biztosítanák. A viták tudományos (tényfeltáró) jellege ezért egyre inkább háttérbe szorul.

A probléma a különböző elfogultságok mellett objektív okokra is visszavezethető. A források gyakran tapasztalt töredékessége és megbízhatatlansága számos esetben akadályozza az alapos kutatómunkát. A második világháború alatti és utáni hónapokból-évekből alig vannak megbízható adataink a polgári lakosság és a különböző hadseregekhez tartozó katonák közötti szexuális kapcsolatok számáról, a nemi erőszak szexuális kapcsolatokon belüli arányáról, a nemi betegségek számának alakulásáról és okairól, a terhességmegszakítások számának alakulásáról, illetve a kihordott és abortált terhességek esetén a biológiai apa személyéről és a szexuális kapcsolat jellegéről stb.

A kutatóknak ezért rendkívül óvatosan kell a kérdés felé közelíteniük.

A szovjet katonák által a nők ellen elkövetett erőszak magyarországi emlékezetpolitikai irodalmának meglehetősen hangsúlyos elemei az ausztriai, s főként bécsi atrocitások, amelyek fontos bizonyítékként jelennek meg a többnyire bizonytalan igazságtartalmú és „gondosan” megválogatott memoárokból leírt bűncselekmények apokaliptikus jellegének igazolására.

A teljesség igénye nélkül a cikkben rá szeretnénk mutatni a felhasznált osztrák források egyes ellentmondásaira, illetve azok nem minden esetben alapos kezelésére. Emellett néhány statisztikai összefüggésre is fel szeretnénk hívni a figyelmet, amivel talán kis mértékben hozzájárulhatunk az események árnyaltabb megközelítéséhez.

A történelmi háttér

A szovjet és a bolgár csapatok 1945. április 2-án kezdték meg a bécsi hadműveletet, amely főként a Budapesthez hasonlóan Hitler által erődvárossá nyilvánított Bécs elfoglalását tűzte ki célul. A várost azonban a Vörös Hadsereg jóval gyorsabban felszabadította, mint Budapestet. Tolbuhin és Sztójcsev csapatai a környező települések elfoglalása után, április 5-én kezdték meg közvetlenül az osztrák főváros elleni támadásokat, s a maradék német egységek kitorése után április 13-ra Bécs egész közigazgatási területe a Vörös Hadsereg ellenőrzése alá került.¹

A közigazgatás és a helyi politikai élet gyakran már közvetlenül a harcok elmúltá után helyreállt. Egyes településeken és kerületekben a bevonuló szövetségeseket rendszerint már az új adminisztráció fogadta. Bécs ideiglenes városvezetése 1945. április 13-án alakult meg, az élet újjászervezése hamar megindult. Ausztriát a szövetségesek már a harmadik moszkvai konferencián (1943. október 18. – november 11.) a nácizmus áldozatának nyilvánították, s úgy döntöttek, hogy az ország felszabadítása után független állammá kell válnia. A második köztársaságot megalapító pártok (SPÖ, ÖVP, KPÖ) 1945. április 27-én proklamálták Ausztria függetlenségét és az 1938-as Anschluss semmisségét (Österreichische Unabhängigkeitserklärung). Az ország azonban teljes függetlenségét csak 1955-ben nyerte vissza.

Ausztria átmeneti, négyhatalmi felosztásáról a moszkvai nyilatkozat már 1943. október 30-án rendelkezett, s lényegében az ott meghatározott határok szerepeltek a „Megállapodás a szövetséges ellenőrzésről” (Abkommen über die Alliierte Kontrolle) című dokumentumban is, amely alapján Ausztriát és Bécset négy megszállási zónára osztották. A három nyugati szövetséges felügyelte Ausztria nyugati és déli részét, illetve 15 bécsi kerületet. A szovjet zónába esett Ausztria keleti része és hat bécsi kerület. Egy kerületet (I. Innere Stadt) a négy szövetséges hatalom közösen felügyelt.²

A négyfelé osztott Bécsben (és általában véve egész Ausztriában) nemcsak a közigazgatás állt helyre igen rövid idő alatt, hanem a statisztikai adatgyűjtés is. Az 1945-ben létrejövő Osztrák Központi Statisztikai Hivatal (Österreichische Statistische Zentralamt) bécsi szervezete minimális zökkenőkkel folytatta az 1938-tól 1945-ig átmenetileg a Német Birodalom statisztikai szervezetébe (Birodalmi Statisztikai Hivatal, Reichsamt für Statistik) integrált Szövetségi Statisztikai Hivatal (Bundesamt für Statistik) munkáját.³

Demográfiai előzmények

A nemzetközi publikációs adatbázisok meglehetősen kevés kapcsolódó, demográfiai kutatási eredményt tartalmaznak, s általában elmondható, hogy a kutatók az utolsó „békeévig” tartó, illetve az első, konszolidált békeévekkel kezdődő időszakokat elemzik az adatok megbízhatatlansága és hiányos jellege miatt.⁴ A háború alatti és közvetlen utáni demográfiai folyamatok elemzése ezért érintőleges és óvatos. A szakirodalmi adatok tehát fokozott óvatosságra intenek bennünket az alkalmazható módszerek körét illetően. Viszont az osztrák, főleg a bécsi statisztikai adatok lehetőséget nyújtanak bizonyos részleges és óvatos következtetések levonására.

A szovjet katonák által elkövetett erőszak az osztrák és a magyar emlékezetpolitikában

A szovjet és más katonák által elkövetett nemi erőszak az osztrák közbeszédben és szakirodalomban az 1990-es évektől vált láthatóvá, de nem különösebben hangsúlyos témává. A nagy tudományos adatbázisok alig tartalmaznak a témával foglalkozó cikkeket. (Egyes politikai napilapok adatbázisa valamelyest többet.) A Bécsi Egyetem Történelemtudományi Intézetének jelenlegi és egykori kiemelt kutatásai között a téma nevesítve nincs, ellenben az első világháború során a k. u. k. hadsereg által elkövetett szexuális erőszakkal külön kutatócsoport foglalkozik (Sexuelle Gewalt im Ersten Weltkrieg: Militärgerichtsakten der k. u. k. Armee und Selbstzeugnisse als Quellen).⁵

A témában folyó kutatások jelenleg alapvetően a Ludwig Boltzmann Gesellschaft Kriegsfolgenforschung intézetében zajlanak,

amelyet 1993-ban Stefan Karner alapított.⁶ Karner tudományos munkássága mellett 1995 és 2010 között az ÖVP politikai akadémiajának alelnöke volt.⁷ A magánintézményként működő, de újabban jelentős állami támogatást is kapó Boltzmann Gesellschaft kutatóintézeteinek munkásságát az osztrák és a nemzetközi tudományos életben alig ismerik el, s gyakran hangoznak el kritikák az LBG tudományos szerepével kapcsolatban. AZ LBG-hez kapcsolódó, az osztrák tudományos életben szokatlan jelenségek egyike, hogy a Boltzmann Gesellschaftot 2011–2020 között a tudományos előélettel nem rendelkező Josef Pröll, egykori ÖVP-politikus és alkancellár vezette.⁸

A Kriegsfolgenforschung belül folyó kutatásokban a szovjet katonák által elkövetett némi erőszak vizsgálata hangsúlyos. Ez talán annak is köszönhető, hogy az intézetet jelenleg Barbara Stelzl-Marx vezeti, aki Ausztriában talán a legtöbbet publikálta a témában. A publikációk egy jelentős része az osztrák jobboldali és liberális sajtóban látott napvilágot. Kutatásainak összefoglalásaként megjelent könyvében külön fejezetet szentelt a szovjet katonák által elkövetett némi erőszak vizsgálatának.

Stelzl-Marx kutatási módszerei hagynak némi kívánnivalót maguk után. Jellemzően alig hivatkozik adatokra, leginkább visszaemlékezésekkel és interjúrészletekkel operál. A szórványos, alig dokumentált esetek által keltett hiányérzetet a szerző a teljes szovjet hadsereget deheroizáló szemlélettel próbálja ellensúlyozni.⁹ Ennek ellenére érezhető nála némi kiegyensúlyozottságra és alaposságra törekvés, amely a magyar emlékezetpolitikai irodalomban kevésbé jellemző.

Stelzl-Marx elismeri, hogy a súlyos ellátási zavarok miatt Ausztriában, s különösen Bécsben már a háború alatt igen magasra hágott a prostitúció. Stelzl-Marx a némi betegségek 1945-ös kisebb kiugrását állapítja meg a korábbi időszak elemzése nélkül, s ezt a szovjet hadsereg által elkövetett némi erőszakokra vezeti vissza. Sem az amerikai és más szövetséges katonaság, sem a korábban ott tartózkodó német csapatok, sem a helyi férfilakosság érintettségét nem vizsgálja. A kizárólagos szovjet felelősséget viszont cáfolja, hogy Stelzl-Marx szerint a rengeteg, némi betegségetől szenvedő professzionális és alkalmi bécsi prostituált miatt az amerikai hadsereg plakátokkal hívta fel a figyelmet a prostituáltak által hordozott veszélyekre. A Vörös Hadsereg pedig szigorúan megtiltotta a nőkkel folytatott bármilyen kapcsolatot.¹⁰ (A kérdést tovább árnyaló adatokra később még visszatérek.)

A némi erőszakokra vonatkozó egyetlen komolyan vehető dokumentumot Stelzl-Marx a szintén a Boltzmann Intézethez köthető

Gertrud Kerschbaumertől veszi át, amikor a Grazban és környékén 1945-ben jelentett 639 nemi erőszakról ír.¹¹

Stelzl-Marx a stájerországi esetek kapcsán három brit elkövetőt említ, a többiek kilétét nyitva hagyja, de a kontextus szovjet elkövetőket sugall. Kerschbaumer eredeti könyvfejezetében a közzétett táblázat címe egyértelműen a szovjetek bűncselekményeiről szól. A közzétett táblázatban a nemi erőszakok száma 1945. június 2. és december 31. között látható. A 639 esetből július 13-ig tartó időszakra 160, az év hátralévő részére 479 erőszakos közöszlés esett.

Viszont 1945. július közepén–végén (hivatalosan július 24-től) a szovjet megszálló csapatok helyét brit csapatok vették át Stájerországban. Bár a rendőrkapitánysági adatok szakaszolásának határa nem teljesen esik egybe a szovjet–brit helycserével, a brit parancsnokság idejére arányaiban kis mértékben esik kevesebb nemi erőszak, mint a szovjetére. Feltételezhető, hogy a Kerschbaumer (és Stelzl-Marx) által a szovjeteknek tulajdonított nemi bűncselekmények döntő többségét nem ők követték el. Ráadásul az sem biztos, hogy a jelentett nemi erőszaktevések valóban azok voltak.

A stájer átmeneti kormány ugyanis 1945. május 26-án engedélyezte, hogy kivételes esetekben legálisan abortuszokat hajtsanak végre.¹² Ez nyilván könnyebbséget jelentett a megerőszakolt nőknek, de egyben a nem csak erőszaktól fogant terhességek biztonságos megszakítása is lehetőséget nyújtott, amennyiben a nő a nemi erőszakot jelölte meg a terhesség okaként. Az osztrák ideiglenes kormány többek között ezért is döntött 1945. június 12-én az osztrák büntető törvénykönyv újbóli bevezetéséről.¹³

A törvényt június 23-án hirdették ki. Az osztrák btk. 144. paragrafusa tiltotta és szigorúan büntette az abortuszt, ezzel megsemmisítette a stájer kormány május 26-i rendeletét. Bár a törvényt vélelmezhetően csak fokozatosan alkalmazták teljes szigorral, a hatása június 23-tól valamilyen mértékben érvényesülhetett. Előtte (még a szovjet megszállás idején) viszont minden bizonnyal sokan hivatkoztak nemi erőszakra, s kaptak lehetőséget a magzatelhajtásra. Bár az adatokban sok a bizonytalanság, s számolnunk kell a látenciával is, a kulcsfontosságúnak beállított dokumentum nem bizonyítja, hogy a szovjet katonák szórványos eseteken kívül nagyobb számban követték el nemi erőszakot Grazban és környékén.

Ráadásul, a korszakban alkalmazott orvosi technológia nem nagyon tette lehetővé a négy–hat hetesnél fiatalabb terhességek megszakítását, de jellemzően jóval idősebb embriót-magzatot

távolítottak el vele a terhes nő méhéből még a 21. században is.¹⁴ A június elején abortuszon átesett, s ezért gyakran nemi erőszak áldozatnak tekintett nők ezért többnyire nem lehettek a Grazba május 9-én bevonuló, s a kezdetektől már az új szocialista-kommunista-kereszténydemokrata, koalíciós városvezetéssel együttműködő szovjet katonák áldozatai.¹⁵

Hasonlóan ellentmondásos a helyzet egy másik kulcsfontosságúnak beállított dokumentummal is, amely a melki körzetben elkövetett szovjet nemi erőszakok miatt megnövekedett számú nemi megbetegedést hivatott igazolni.¹⁶ A dokumentumot ugyanis csak akkor tudjuk megfelelő módon értelmezni, ha figyelembe vesszük, hogy a környéken a háború végén nagyszámú német katonaság tartózkodott, a környéket az amerikaiak és a szovjetek egyszerre érték el, ráadásul a melki koncentrációs táborból szabadult rabok egy része rengeteg bűncselekményt követett el a környéken. Mivel a felszabadulás előtti adatok hiányosak, és magas lehet a látencia, nem tudjuk, hogy az adatsor hosszabb távon (1945 előtt és után) hogyan alakult. A professzionális és alkalmi prostitúció hatásait sem ismerjük. A nemi betegségek robbanásának a melki körzetben tehát nem csak a szovjetek, s nem is feltétlenül csak az erőszakos nemi közösülések lehettek az okai.¹⁷

Bár az eddig idézett munkák többsége kitér a német (és egyben osztrák bűnökre), nem árt hangsúlyoznunk, hogy a keleti fronton elkövetett náci bűncselekmények (tömeges népiirtás, rabszolgaság, rombolás, rablás, erőszak) mellett eltörpülnek a szovjet és más szövetséges katonák szórványos bűncselekményei. A Vörös Hadsereg ráadásul szigorúan fellépett a polgári lakossággal erőszakoskodó katonák ellen.¹⁸

Erősen kétséges, hogy a német, osztrák, magyar lakosság rovására elkövetett bűncselekmények valamiféle kollektív bosszú részei lettek volna, pedig arra akár csak a megszálló magyar csapatok tömeges és megtorlatlan bűncselekményei¹⁹ elég okot adtak volna. A bosszút az egyes katonák deviáns magatartásának mozgatórugójaként kell értelmeznünk, s szerepét akkor sem érdemes abszolutizálnunk.

A szovjet hadsereg katonáinak visszaemlékezéseiben megjelenő elem, hogy a Bécs lakossága – a goebbelsi propaganda ellenére – pozitívan, felszabadítóként fogadta őket. Az éhező Ausztria, s főleg az éhező Bécs örült a szovjet szükségkonyháknak és élelmiszerosztásoknak, a kulturális élet megszervezésének, a viszonylagos nyugalomnak és biztonságnak. Maguk a katonák is egyértelműen megkülönböztették az osztrákokat a németektől.²⁰ A szovjet katonák és az osztrák nők

között a kezdeti tiltások ellenére szerelmek is szövődtek, s későbbi házasságokról is van tudomásunk.²¹

Az osztrák események nagy hangsúlyt kapnak a magyar emlékezetpolitikában is. Különösen Pető Andrea munkásságában, aki az 1990-es évek vége óta kutatja a kérdést, s a téma első számú szakértője. Már első jelentős írásaitól kezdve a Bécsben, illetve Ausztriában történtek fontos hivatkozási alapot jelentenek számára.

Pető munkásságában a Ludwig Boltzmann Gesellschaft körül csoportosuló történészek munkái és az általuk idézett dokumentumok fontos forrásként szerepelnek, azonban művei még azoknál is kevésbé tűnnek kiegyensúlyozottnak. Ez jól illeszkedik a magyar „történelemtudomány” nagy nyilvánosságot kapó, kritikátlanul szovjetellenes, neohorthysta és szerencsenmosdató főáramába.²²

Pető szerint a prostitúció Bécsben csak az amerikai zónában létezett, a Vörös Hadseregnek csak áldozatai lehettek.²³ Ez a korábban vázoltak alapján meglehetősen vitatható állítás.²⁴ Pető eleve igen alacsonyra becsüli a prostituáltak számát, mivel csak a hivatalosan bejelentett prostituáltak számát veszi figyelembe. A bécsi rendőrség azonban 1943-ban 1601, 1944-ben 1942 titokban dolgozó prostituáltat állított elő (1943-ban 338, 1945-ben 176 volt a hivatásos prostituáltak száma, 1944-es adat nincs). Közülük rendre 336/244-en gonorrhéában, 40/78-an szifiliszben szenvedtek.²⁵ A valós szám már 1944-ben is jóval magasabb lehetett. Ahogy korábban említettük, az 1945 elején súlyos éhínség által gyötört Bécsben még megbecsülni sem lehet a prostituáltak pontos számát.

Pető a korábban idézett osztrák szerzők adatai alapján a nemi betegségek 1945-ös kiugrásáról ír.²⁶ Valójában 1945-ben nem kiugrásról, hanem a növekedés folytatásáról van szó. 1943-ban 1106, 1944-ben 1851, 1945-ben 2121 gonorrhéás és szifilisz esetet találtak. A számok 1946-ban 1758-ra, 1947-ben 1235-re csökkentek. A látencia jóval nagyobb lehetett. A feltárt nemi betegek csaknem fele 1943–44-ben „egykori”, regisztrált és nem regisztrált prostituált volt. 1946–47-ben pedig már a többségük származott ebből a körből. (Megbízható 1945-ös adat nincs.)²⁷ A 1943–45-ös növekedést a nemi betegségekben az adatsor alapján jó eséllyel elsősorban a prostitúció elharapódzása okozta.

Pető a szovjet katonák és az osztrák lányok közötti szerelmi kapcsolatot is szinte kizárja. Szexuális vonzerővel szerinte a szovjet katonák nem rendelkeztek.²⁸ A szovjet–osztrák párok esküvői képeinek tömkelege és a jól dokumentált szerelmi kapcsolatok még a szovjeteket

dehonesztáló osztrák szerzők művei alapján is erősen kikezdik ezt a súlyosan ruszofób állítást.²⁹

Adathiányok esetén Pető a szovjet katonák tömeges bűncselekményeit tagadó-árnyaló forrásokat nem veszi komolyan, ahogy a Vörös Hadsereg az erőszakoskodó katonákra kirótt szigorú büntetéseit sem veszi figyelembe.

Pető egyik legsúlyosabb állítása, hogy Ausztriában a zavaros, ex lex jogi helyzet miatt továbbélő nürnbergi törvények miatt a felszabadulás után is lehetőség volt a „szláv apától” származó magzatok abortálására. A nürnbergi faji törvények szellemének továbbélését nehéz megítélni, de hangsúlyoznunk kell, hogy 1945. április 27-i (május 1-én megjelent) történelmi jelentőségű kiáltványában az osztrák Ideiglenes Kormány *eltörölte* a nürnbergi faji törvényeket.³⁰ A szovjet és más szövetséges katonák által elkövetett nemi erőszakokból származó magzatok abortálására a korábban jelzett orvostechikai okokból legkorábban május közepétől-végétől kerülhetett sor, ebben de jure a nürnbergi faji törvényeknek nem lehetett szerepük.

Pető Andrea hangsúlyos megállapítást tesz a háború utáni bécsi születésszámoktól is: „A hivatalos bécsi adatok [...] azt mutatják, hogy a születésszám emelkedni kezdett a város elfoglalását követő 9. hónapban [...], ám nagyarányú népesedési változás itt sem következett be.”

Azonban a bécsi házasságkötések és születésszámok 1937 és 1956 között vizsgálata alapján megállapítható, hogy jelzett időszakban a házasságkötések 9-10 hónappal később jelentős mértékben meghatározták a születések alakulását. Mivel a felszabadulás előtti hónapokban a házasságkötések száma drámai mértékben visszaesett (zömmel elhalasztották azokat), az ostrom után – főleg májusban és júniusban – elképesztő mértékben megugrott az új esküvők száma, ami magyarázatot adhat a születési adatsorban 1946. márciusban tapasztalt kisebb kiugrásra. Ha elfogadjuk a feltételezést, hogy a katonák a legtöbb erőszakos bűncselekményt a harcok végén és közvetlenül a harcok után követték el, akkor az orvostudományban sokáig általánosan elfogadott 280 napos átlagos terhességi idővel számolva 1946. januárban kellett volna kiugrást tapasztalnunk. Ha az újabban elfogadott 268 napos átlagos terhességi idővel számolunk,³¹ akkor esetleg 1945. december–januárban kellene valamilyen jelentős növekedést látnunk az időszakban. Viszont a születések számában 1945 decembere és januárja igazi mélypont.³²

Felmerülhet, hogy a bécsi orvosok esetleg vetelésnek álcázták az abortuszokat. Az abortuszok számának esetleges növekedésének

ekkor meg kellene jelennie a nők vetélés közbeni halálozási statisztikájában, hiszen az abortusz a korszakban viszonylag gyakran vezetett a nők halálához. Azonban 1945-ben, tehát Bécs számára „a háborús évben”, kevesebb nő halt meg vetélés következtében (25), mint 1943-ban (26) vagy 1944-ben (37).³³

*

Természetesen nem állíthatjuk azt, hogy a szovjet katonák ne követtek el volna súlyos, szexuális bűncselekményeket a felszabadított (megszállt) területeken, ezt számos forrás alapján kizárhatjuk. Azonban ezek mértéke pl. Ausztriában valószínűleg jóval alacsonyabb lehetett, mint azt a magyar emlékezetpolitikai propaganda alapján gondolnánk.

Nem szabad abba a hibába esnünk, hogy ahol adathiányok mutatkoznak, vagy az adatok alakulását számos tényező befolyásolhatja, a korábbiaktól eltérő preconcepciókat próbálunk alátámasztani az adatokkal. Viszont be kell látnunk, hogy a memoárok vizsgálata helyett alapos levéltári kutatásokra és statisztikai elemzésekre lenne szükség a nemi erőszaktevések vizsgálatánál (is), s akkor sem feltétlenül jutnánk egyértelmű következtetésekre. Ilyen esetekben viszont tartózkodni kellene a bombasztikus, emlékezetpolitikai trendeket kiszolgáló állításoktól.

Jegyzetek

- ¹ S. E. Lazarev: Venskaia operatsiia 1945. In A. Chubarian (szerk.): *Rossiiskaia istoricheskaia entsiklopediia v 18 tomakh*. T. 4. Sankt-Peterburg, OLMA Media Grupp, 2017.
- ² S. A. Lütgenau: Zwangsarbeit im »Reichsgau« Wien 1938–1945. In *Studien zur Wiener Geschichte. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 59. Wien, Verein für Geschichte der Stadt Wien, 2003. 167–186.
- ³ 150 Jahre Statistik Wien. Amtliche Statistik im Wandel. *Statistik Journal Wien*, (2013), 1. 1–77.
- ⁴ V. Srb: Population development and population policy in Czechoslovakia. *Population Studies*, 16. (1962), 2. 147–159.; D. V. Glass: Family planning programmes and action in Western Europe. *Population Studies*, 19. (1966), 3. 221–238.; D. V. Glass: Fertility trends in Europe since the second world war. *Population Studies*, 22. (1968), 1. 103–146.; D. P. Mazur: Reconstruction of fertility trends for the female population of the U.S.S.R. *Population Studies*, 21. (1967), 1. 33–52.; S. Hemery – O. Rabut: La contribution des étrangers a la natalite en France. *Population*, 28. (1973), 6. 1063–1077.; R. Pressat: Le relevement de la fecondite au Royaume-Uni. *Population*, 35. (1980), 1. 190–194.; W. Walczak:

- Osiedla miejskie zachodniej Grenlandii. *Czasopismo Geograficzne*, 51. (1980), 2. 197–213.; M. A. Artzrouni – R. A. Easterlin: Birth history, age structure, and post World War II fertility in ten developed countries: an exploratory empirical analysis. *Genus*, 38. (1982), 3–4. 81–99.; F. Munoz-Perez: Le declin de la fécondité dans le sud de l'Europe. *Population*, 42. (1987), 6. 911–941.; S. Hadživuković: Population growth and economic development. A case study of Yugoslavia. *Journal of Population Economics*, 2. (1989), 3. 225–234.; J. Falkingham – A. Gjonça: Fertility transition in communist Albania, 1950–90. *Population Studies*, 55. (2001), 3. 309–318.
- ⁵ Uni Wien: Research. University of Vienna, Department of History. É. n. Online: <https://ifg.univie.ac.at/en/research/>
- ⁶ LBI: Das Institut. Ludwig Boltzmann-Institut für Kriegsfolgen-Forschung. É. n. Online: <https://bik.ac.at/das-institut/>
- ⁷ Uni Graz: Univ.-Prof. Dr. Stefan Karner. Universität Graz, Institut für Wirtschafts-, Sozial- und Unternehmensgeschichte. É. n. Online: <https://wirtschaftsgeschichte.uni-graz.at/de/institut/institutsteam/stefan-karner/>
- ⁸ LBG: *Neuer LBG-Vorstand konstituiert*. 2020. Online: <https://www.lbg.ac.at/themen/neuer-lbg-vorstand-konstituiert/>
- ⁹ B. Stelzl-Marx: *Stalins Soldaten in Österreich: Die Innensicht der sowjetischen Besatzung 1945–1955*. Wien–München, Böhlau/Oldenbourg, 2012.
- ¹⁰ F. Szinyicín: A szovjet katonai hatóságok intézkedései a (magyar) polgári lakosság jogainak védelmében, 1944–1945. *Eszmélet*, 129. sz. (2021. tavasz).
- ¹¹ G. Kerschbaumer: Sowjetische Besatzungszeit in Graz. Überprüfung von Mythen in Graz in der NS-Zeit 1938–1945. In S. Karner (szerk.): *Veröffentlichungen des Ludwig Boltzmann-Instituts für Kriegsfolgen-Forschung*. 1999. 195–210.
- ¹² Stelzl-Marx (2012): i. m.
- ¹³ BKA: *Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich, Ausgegeben am 23. Juni 1945. Staats- und Bundesgesetzblatt 1945–2003*. 1945b. Online: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1945_25_0/1945_25_0.pdf
- ¹⁴ J. Lohmann-Bigelow – S. A. Longo – X. Jiang – A. G. Robichaux: Does Dilation and Curettage Affect Future Pregnancy Outcomes? *The Ochsner Journal*, 7. (2007), 4. 173–176.
- ¹⁵ Rundgang: Befreiung 1945 in Graz. *Erinnern.at*, 2020. Online: <https://www.erinnern.at/bundeslaender/steiermark/termine/rundgang-befreiung-1945-in-graz>
- ¹⁶ M. Baumgartner: Zwischen Mythos und Realität – Die Nachkriegsvergewaltigungen im sowjetisch besetzten Mostviertel. *Unsere Heimat*, 1993. 73–108.
- ¹⁷ Auf das Kriegsende folgte Chaos. *Nön.at*, 2020. 08. 30. Online: <https://www.noen.at/melk/bezirk-melk-auf-das-kriegsende-folgte-chaos-melk-zweiter-weltkrieg-gerhard-flossmann-204239285>
- ¹⁸ Szinyicín (2021): i. m.
- ¹⁹ Fóris Á.: *A magyar megszálló politika a szovjet területeken 1941–1944*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2021.
- ²⁰ Wiener Zeitung. (2021). Die Rote Armee im April 1945 in Wien. Online: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/reflexionen/vermessungen/2098865-Die-Rote-Armee-im-April-1945-in-Wien.html>
- ²¹ Stelzl-Marx (2012): i. m.

- ²² Krausz T.: *Történetírás és emlékezetpolitika*. Budapest, Russica Pannonicana, 2021.
- ²³ Pető A.: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma – Az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete. *Történelmi Szemle*, 41. (1999), 1–2.
- ²⁴ Stelzl-Marx (2012): i. m.
- ²⁵ Magistrat der Stadt Wien: *Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien (1943–1945)*. Wien, Magistrat der Stadt Wien, 1948.
- ²⁶ Pető A.: *Elmondani az elmondhatatlant. A nemi erőszak története Magyarországon a II. világháború alatt*. Budapest, Jaffa, 2018.
- ²⁷ Magistrat der Stadt Wien (1948): i. m.; Magistrat der Stadt Wien: *Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien (1946–1947)*. Wien, Magistrat der Stadt Wien, 1949.
- ²⁸ Pető (2018): i. m.
- ²⁹ Stelzl-Marx (2012): i. m.
- ³⁰ BKA: *Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich, Ausgegeben am 1. Mai 1945. Staats- und Bundesgesetzblatt 1945–2003*. Wien, BKA, 1945a. Online: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1945_2_0/1945_2_0.pdf
- ³¹ A. M. Jukic – D. D. Baird – C. R. Weinberg – D. R. McConnaughey – A. Wilcox: Length of human pregnancy and contributors to its natural variation. *Human Reproduction*, 28. (2013), 10. 2848–2855.
- ³² Tóth Z. – Novotni A.: Demographic Reasons for High Birth Rates in Vienna in March 1946. *RussianStudies.hu*, 3. (2021), 2. 1–22.
- ³³ Magistrat der Stadt Wien (1948): i. m.